

بررسی گذشته درباره نقاط عطف بازار طلای سیاه به ما چه می‌گوید؟ | پیچیده‌ترین شوک نفتی تاریخ

محمدسعید نادری : جهان دوباره در چنگال شوک قیمت نفت گرفتار شده است. تنها در چند ماه، قیمت هر بشکه نفت خام از ۶۵ دلار به بیش از ۱۳۰ دلار رسیده که این امر باعث افزایش هزینه‌های سوخت، فشار تورمی و فشار بر مصرف‌کنندگان شده است. حتی پیش از جنگ روسیه و اوکراین نیز قیمت‌ها به دلیل افزایش تقاضا و رشد محدود عرضه به سرعت در حال افزایش بود.

شوک قیمتی چیز جدیدی نیست. از نظر تاریخی، شوک‌های قیمتی، بخشی جدایی‌ناپذیر از دینامیک و پویایی بازار نفت هستند، نه ناهنجاری آن. شوک‌های قیمتی از بدو تولد صنعت نفت وجود داشته‌اند. اسکات مونتگومری، استاد دانشگاه واشنگتن و نویسنده چند کتاب برجسته درباره تاریخ علم، تاریخ اندیشه، منابع انرژی، فناوری و امنیت؛ در مقاله‌ای که در وبگاه کانورسیشن (TheConversation) منتشر کرده

به بررسی تاریخی شوک‌های نفتی و عوامل موثر بر آن پرداخته است. مونتگومری معتقد است که شوک نفتی کنونی، به نوعی پیچیده‌ترین نمونه در تاریخ محسوب می‌شود.

وی می‌گوید که عوامل زیادی می‌توانند باعث شوک قیمت نفت شوند. یکی از کلیدی‌ترین این عوامل، تغییر موازنه در تقاضا یا عرضه در هر نقطه از جهان است، زیرا نفت یک کامودیتی جهانی است. شوک قیمتی همچنین می‌تواند در نتیجه جنگ‌ها یا انقلاب‌ها، دوره‌های رشد سریع اقتصادی در کشورهای واردکننده عمده نفت و مشکلات داخلی مانند درگیری‌های سیاسی یا عدم سرمایه‌گذاری در صنعت نفت در کشورهای تامین‌کننده رخ دهد. به طور کل می‌توان گفت که بدترین شوک‌ها آنهایی بوده‌اند که چند عامل از این عوامل را با هم ترکیب کرده‌اند؛ مانند چیزی که امروز می‌بینیم. از همین رو مونتگومری معتقد است که شوک نفتی کنونی، به نوعی پیچیده‌ترین نمونه در تاریخ محسوب می‌شود و برای کنترل آن؛ فراتر از کشورهای چون ایران، ونزوئلا، برزیل و نروژ، تولیدکنندگان اصلی مانند عربستان سعودی و ایالات متحده باید دست به افزایش تولید بزنند.

۵۰ سال فراز و نشیب

تولید جهانی نفت از اواسط قرن نوزدهم آغاز شد و در نیمه اول قرن بیستم به سرعت رشد کرد. در بیشتر آن زمان، شرکت‌های بزرگ نفتی مانند شورون، آموکو و موبیل که پس از صدور دستور دیوان عالی آمریکا برای انحلال شرکت استاندارد اویل در سال ۱۹۱۱ ایجاد شدند؛ به عنوان یک کارتل به صورتی موثر عمل می‌کردند و تولید نفت را در سطوحی حفظ می‌کردند که نفت فراوان و ارزان باشد تا مردم به مصرف آن تشویق شوند. این روند در سال ۱۹۶۰ با اقدام ایران، عراق، عربستان سعودی، کویت و ونزوئلا و تشکیل سازمان کشورهای صادرکننده نفت یا اوپک، به پایان رسید. اعضای اولیه اوپک با ملی کردن ذخایر نفتی خود و تشکیل این کارتل عرضه‌کنندگان، به قدرت عرضه واقعی دست پیدا کردند. در طول دهه‌های بعدی کشورهای دیگری از خاورمیانه، آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین نیز به طور موقت یا دائمی به اوپک پیوستند.

در سال ۱۹۷۳ میلادی، اعضای عرب اوپک همزمان با حمایت کشورهای غربی از اسرائیل در جنگ یوم کپور، از مصر و سوریه حمایت کردند و تولید نفت خام خود را کاهش دادند. همزمان با تحریم کشورهای غربی توسط تولیدکنندگان عرب اوپک، قیمت جهانی نفت ۴ برابر شد و از میانگین

۹۰/۲ دلار در هر بشکه به ۶۵/۱۱ دلار در هر بشکه رسید که به بحرانی عظیم در کشورهای چون آمریکا منجر شد. در پاسخ به این اقدام اوپک‌ها، رهبران دولت در کشورهای ثروتمند سیاست‌هایی را برای تثبیت عرضه نفت ارائه کردند. این سیاست‌ها شامل یافتن نفت بیشتر، سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه انرژی و ایجاد ذخایر استراتژیک نفتی بود که دولت‌ها بتوانند از آن برای کنترل شوک‌های قیمتی آینده استفاده کنند.

اما ۶ سال بعد، انقلاب در ایران تولید نفت کشور را متوقف کرد و شوک عظیم ناشی از قطع عرضه ایران باعث شد تا بهای نفت خام بیش از ۲ برابر افزایش پیدا کند. از اواسط سال ۱۹۷۹ میلادی تا اواسط سال ۱۹۸۰ بهای هر بشکه طلای سیاه از ۱۳ دلار به بیش از ۳۴ دلار رسید. طی چند سال بعد، ترکیبی از رکود اقتصادی، جایگزینی نفت با گاز طبیعی برای گرمایش و صنایع و همچنین شیفت به سوی وسایل نقلیه کوچک‌تر به کاهش تقاضا و قیمت نفت کمک کرد. شوک بزرگ بعدی در سال ۱۹۹۰ و در زمانی رخ داد که عراق به کویت حمله کرد. سازمان ملل متحد تحریم‌های شدیدی علیه تجارت با عراق و کویت وضع کرد که قیمت نفت را از ۱۵ دلار در هر بشکه در ماه جولای ۱۹۹۰ میلادی به ۴۲ دلار در هر بشکه در ماه اکتبر همان سال رساند. در نهایت نیروهای ائتلافی به رهبری آمریکا وارد کویت شدند و در عرض چند ماه عراق را شکست داده و این کشور را تقریباً ویران کردند. در طول کارزار نظامی ائتلاف به رهبری آمریکا علیه عراق صدام حسین، عربستان سعودی تولید نفت را بیش از ۳ میلیون بشکه در روز افزایش داد؛ یعنی تقریباً برابر مقداری که قبلاً توسط عراق عرضه می‌شد. سعودی‌ها با این کار تلاش کردند که رشد قیمت را تا حدی تضعیف کرده و دوره افزایش قیمت‌ها را کوتاه کنند.

البته باید گفت که مخرب‌ترین شوک‌های قیمتی در سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸ و ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۴ رخ داد. اولین مورد، در نتیجه افزایش تقاضای ناشی از رشد اقتصادی گسترده و سریع چین و هند در دهه اول قرن جدید بود. در آن زمان، اوپک‌ها به دلیل عدم سرمایه‌گذاری طولانی‌مدت در صنعت نفت قادر به گسترش تولید خود نبودند. شوک دوم که در ابتدای دهه دوم قرن بیستویکم رقم خورد، منعکس‌کننده تأثیرات اعتراضات دموکراسی‌خواهانه بهار عربی در خاورمیانه و شمال آفریقا بود. در کنار آن، درگیری‌های گسترده در عراق و تحریم‌های بین‌المللی کشورهای غربی علیه نفت ایران نیز به این شوک دامن زدند. مجموع این رویدادها باعث شد تا قیمت نفت برای یک دوره ۴

ساله به بالای ۱۰۰ دلار در هر بشکه برسد که طولانی‌ترین دوره در تاریخ محسوب می‌شود. این شوک قیمتی که به مرحله بحران رسیده بود، سرانجام با عرضه سیلی از نفت شیل ایالات متحده کنترل شد.

توفان واقعی بازار نفت در ۲۰۲۲

در شرایط کنونی، عوامل متعددی باعث افزایش قیمت نفت شده است. در این میان ۳ عنصر کلیدی وجود دارد: ۱- تقاضای نفت در ماه‌های اخیر با خروج کشورها از قرنطینه و محدودیت‌های کرونایی، سریع‌تر از حد انتظار رشد کرده است. ۲- اوپک‌پلاس، به عنوان شراکت بی‌قاعده میان اوپک و متحدانش به رهبری روسیه، تولید را در سطح مناسبی افزایش نداده است. شرکت‌های نفت شیل ایالات متحده نیز از این کار سر باز زده‌اند. ۳- کشورها از ذخایر نفت و سوخت خود استفاده کرده‌اند تا شکاف عرضه را پر کنند و این امر، ذخایر اضطراری را به پایین‌ترین سطوح رسانده است.

این تحولات باعث نگرانی بسیاری از تاجران نفت در مورد کمبود احتمالی عرضه شده است. در پاسخ، آنها قیمت نفت را افزایش داده‌اند. در حالی که مصرف‌کنندگان، اغلب شرکت‌های نفتی و سیاستمداران را مقصر قیمت‌های بالای طلای سیاه می‌دانند، این قیمت‌ها توسط معامله‌گران بازارهای کالایی در مکان‌هایی مانند بورس نیویورک، لندن و سنگاپور تعیین می‌شود. در همین زمان، روسیه نیز در روز ۲۴ فوریه به اوکراین حمله کرد. تاجران و بازرگانان نفتی پتانسیل بزرگی در تاثیر تحریم‌ها بر صادرات نفت و گاز روسیه دیدند و قیمت‌های انرژی را باز هم بالاتر بردند. عوامل غیرمنتظره‌ای نیز در این میان ظاهر شدند. غول‌های نفتی چون شل، بی‌پی و اکسون موبیل اعلام کردند به فعالیت خود در روسیه پایان می‌دهند. خریداران بازار نقدی، احتمالاً به دلیل ترس از تحریم‌ها حاضر به خرید نفت خام روسیه از طریق دریا نشدند.

در روز ۸ مارس نیز دولت‌های ایالات متحده آمریکا و بریتانیا ممنوعیت واردات نفت روسیه را اعلام کردند. البته هیچ‌یک از این کشورها خریدار اصلی نفت روسیه نیستند، اما اقدامات آنها باعث ایجاد پس‌زمینه‌ای شده که برخی تحلیلگران و معامله‌گران نگران آن شده‌اند که کاهش یا حذف صادرات نفت روسیه به متحدان آمریکا، منجر به تشدید هر چه بیشتر تنش‌ها شود. مجموع این شرایط بی‌سابقه است. این امر، نه تنها نشان‌دهنده پیچیدگی فزاینده بازار نفت است؛ بلکه نمایانگر یک الزام برای شرکت‌های انرژی است - که در حال حاضر تحت

فشار فعالان اقلیمی و سهامداران هستند - که برای جلوگیری از آسیب بیشتر به شهرت خود، یکی از نفت‌خیزترین کشورهای جهان را ترک می‌کنند. برخی از شرکت‌ها مانند بی‌پی با چنین اقدامی ده‌ها میلیارد دلار دارایی خود را در این کشور رها می‌کنند. بی‌تردید، چنین اقداماتی و شرایط بحرانی بازار انرژی در سراسر جهان، باعث شده تا پیچیده‌ترین و چندلایه‌ترین شوک نفتی در تاریخ بازار این کامودیتی استراتژیک رقم بخورد.

چه چیزی شوک را کنترل می‌کند؟

آنگونه که به نظر می‌آید، بازیگران کلیدی که می‌توانند به کنترل این شوک قیمتی کمک کنند؛ اوپک - عمدتاً عربستان سعودی - و ایالات متحده آمریکا هستند و برای آنها توقف شرایط کنونی عرضه نفت، یک انتخاب و تصمیم است. با این حال، هنوز هیچ شواهدی مبنی بر اینکه آنها به احتمال زیاد موضع خود را تغییر دهند، وجود ندارد. بازگرداندن توافق هسته‌ای و لغو تحریم‌های نفتی علیه ایران نیز باعث افزایش عرضه طلای سیاه در بازار می‌شود، هرچند برای کاهش شدید قیمت‌ها کافی نیست. تولید بیشتر از سوی تولیدکنندگان کوچک‌تر مانند گویان، نروژ، برزیل و ونزوئلا نیز می‌تواند به افزایش عرضه کمک کند. اما حتی در مجموع، این کشورها نمی‌توانند در زمینه افزایش عرضه کاری مانند آنچه که سعودی‌ها یا ایالات متحده می‌توانند، انجام دهند. تمام این عدم قطعیت‌ها، تاریخ را تبدیل به تنها راهنمای قابل اعتماد در این شوک نفتی می‌کند. در حال حاضر، هیچ راهی برای دانستن اینکه عوامل محرک این شوک تا چه زمانی دوام خواهند داشت یا اینکه قیمت‌ها بالاتر خواهند رفت، وجود ندارد. این برای مصرف‌کنندگانی که با هزینه‌های سوخت بالاتر در سراسر جهان روبه‌رو هستند، کار چندان راحتی نیست.